

Nové trinitární ontologie

Přístupy k trinitární ontologii zastoupené na New Trinitarian Ontologies (2019)

Eduard Fiedler

1. NOVÉ TRINITÁRNÍ ONTOLOGIE?

Trinitární ontologie, resp. trinitární metafyzika, doposud představovala spíše okrajovou teologicko-filosofickou problematiku. Její primární zájem totiž tvoří filosofická otázka po jsoucím jakožto jsoucím pojednávána z explicitně teologického východiska sebe-zjevení trojjediného Boha. Třebaže v tradici či u řady autorů 20. století nacházíme mnoho podnětů k jejímu systematickému rozvinutí,¹ z důvodů novověké separace teologie a filosofie, kritiky metafyziky a teologické podezíravosti vůči tzv. helenizaci biblické zvěsti, konečně také pro „zapomenutí na teoretický i praktický význam trinitárního tajemství“ (*Trinitätsvergesenheit*)² k takovému rozvinutí trinitárně-ontologického přístupu v průběhu novověku nikdy v pravém slova smyslu nedošlo. Proto např. trinitární metafyzika Jana Amose Komenského v 17. století,³ trinitárně-ontologický podnět Theodera Haeckera v první polovině 20. století⁴ či trinitární ontologie Klause Hemmerleho v jeho druhé polovině⁵ zůstaly bez širší odezvy.

¹ K problému „trinitární ontologie“ srov. Jean-Yves LACOSTE, „Being,“ in Jean-Yves LACOSTE, *Encyclopedia of Christian Theology*, New York: Routledge, 2005, s. 192–194; Roland KANY, *Augustins Trinitätsdenken: Bilanz, Kritik und Weiterführung der modernen Forschung zu „De trinitate“*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 272–278.

² Srov. *Bibliotheca Trinitariorum*, sv. 1, ed. Erwin Schadel, Paris: K. G. Saur, 1984, s. VII. Šířeji k tomuto problému srov. Gisbert GRESHAKE, *Der dreieine Gott: Eine trinitarische Theologie*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2007, s. 15–22; Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie*, Praha – Kostelní Vydří: Krystal OP – Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 54–55.

³ Srov. úvodní studii k Jan Amos KOMENSKÝ, *Spisy o první filosofii*, ed. Věra Schifferová – Vojtěch Balík, Praha: Oikúmené, 2017, s. 7–32.

⁴ Theodor HAECKER, *Schöpfer und Schöpfung*, Leipzig: Jakob Hegner, 1934, s. 133–168.

⁵ Klaus HEMMERLE, *Thesen zu einer trinitarischen Ontologie*, Einsiedeln: Johannes, 1976, 1992². K dispozici je také slovenský překlad: Klaus HEMMERLE, *Tézy k trojičnej ontológii*, Ružomberok: Verbum, 2017; a české shrnutí: Karel Říha, „K trinitární ontologii,“ *Studia theologica* 13, č. 3 (2003): 9–15. Český překlad připravuje autor studie.

O to překvapivější se jeví být skutečnost, že se právě trinitární ontologie stala hlavním tématem mezinárodní konference „Nové trinitární ontologie“ (*New Trinitarian Ontologies*), uspořádané od 13. do 15. září 2019 na Cambridgeské univerzitě žáky bývalého arcibiskupa z Canterbury Rowena Williamse a významného anglikánského teologa, zakladatele tzv. „Radikální ortodoxie“ (*Radical Orthodoxy*), Johna Milbanka.⁶ Název konference odpovídal jejímu zaměření: jednak měla být otázka trinitární ontologie pojednávána s důrazem na pluralitu jednotlivých teologicko-filosofických přístupů (*Trinitarian ontologies*), jednak bylo cílem organizátorů, aby dějinně-teologický přístup k trinitární ontologii vyústil ve zpytování její *aktuální* systematické relevance (*new*). Takové zpytování by se ale nemělo zastavit konstatováním diskursivní plurality, nutně vyplývající z postmoderní fragmentárnosti současné filosofie a teologie, nýbrž mělo by usilovat o její usouvztažňující a sjednocující pochopení. Konference samotná, odehrávající se v rychlém sledu dvanácti tematicky vymezených panelů, k podobnému usouvztažňení dala řadu podnětů, avšak plně je uskutečnit nemohla. Velká část konferenčních příspěvků se navíc trinitární ontologie dotýkala okrajově a o kritické zhodnocení svého partikulárního přístupu se nesnažila.

Naše studie se pokusí tento úkol s určitými omezeními vyplývajícími z povahy věci naplnit. K otázce, jak by bylo lze charakterizovat současnou trinitárně-ontologickou debatu v návaznosti na konferenci „Nové trinitární ontologie“ (2019), se vyjádří prostřednictvím postupné analýzy jednotlivých teologicko-filosofických přístupů na ní zastoupených. Tímto způsobem překročíme obvyklý deskriptivní rámec konferenční zprávy. Protože přednesené příspěvky doposud nebyly publikovány⁷

⁶ Srov. zprávu z konference Peter J. LEITHART, „The Triune Tangle,“ <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2019/10/the-triune-tangle> [zveřejněno 10. 11. 2019, cit. 13. 5. 2020]. Za hlavního organizačního *spiritus movens* původně britského projektu „Nové trinitární ontologie“ (zahrnujícího kromě zmíněné konference také studentské symposium a tematický online panel v rámci *European Academy of Religion 2020*) by bylo lze považovat Ryana Haeckera, zabývajícího se teologickou transformací logiky v souvislosti s tajemstvím Trojice a trinitární ontologii, zejména pokud se týče transformace antické logiky v dílech církevních otců.

⁷ Příspěvky z projektu „Nové trinitární ontologie“ budou knižně a časopisecky publikovány v průběhu let 2021–2023. Za zmínku stojí, že část příspěvků z tohoto cambridgeského projektu bude zahrnuta do čísla *AUC Theologica* 11, č. 2 (2021), věnovaného právě trinitární ontologii.

a zůstávají přístupné pouze z online video záznamu,⁸ jednotlivé přístupy budeme charakterizovat primárně na základě vlastního přímého svědectví a dostupných video záznamů, sekundárně pak na základě doposud publikovaných děl příslušných autorů. Podaří-li se nám takovou expozici přinést, mělo by být na závěr již zřejmé, zda a nakolik se postmoderně fragmentární a pluralitní diskurs „Nových trinitárních ontologií“ skutečně sbíhá k jádru trinitární ontologie samotné, tj. k sebe-darování trojediného Boha Otce, Syna a Ducha svatého v dějinách a ve stvoření.

2. PŘÍSTUPY K TRINITÁRNÍ ONTOLOGII ZASTOUPENÉ NA KONFERENCI „NOVÉ TRINITÁRNÍ ONTOLOGIE“

Předběžný rámec, částečně projasňující jinak fragmentární charakter konferenčního programu, poskytl svou úvodní řečí již zmíněný John Milbank.⁹ Nejprve rozsáhlou aluzí na pansofické a všenápravné trinitárně-metafyzické myšlení Jana Amose Komenského vyzdvihl praktický význam trinitárně-ontologické obnovy tváří v tvář globálním – politickým, ekonomickým, ekologickým – krizím dneška.¹⁰ Ten přitom nespočívá pouze v praktické aplikaci dopředu zajištěné teorie, nýbrž samotná kontemplativní metafyzická teorie je již od svého počátku vždy praktická. Trinitární ontologie je proto podle Milbanka úkolem zároveň teoretickým i praktickým, mystickým i pragmatickým. Spojují se v ní rovněž další v novověku striktně separované oblasti skutečnosti – milost a přirozenost, víra a rozum, teologie a filosofie. Trinitární ontologie, chápána jako revize transcendentální i kategoriální metafyzické problematiky ve světle trojičního tajemství, tak představuje teoreticko-praktický teologicko-filosofický projekt, který analogicky integruje tři roviny: vnitřní život Trojediného, vztah stvořitelské Trojice a stvoření, vnitřní strukturu stvořené skutečnosti.¹¹ I přes své době patrné sympa-

⁸ NEW TRINITARIAN ONTOLOGIES, https://www.youtube.com/channel/UCKzQdMeQuyqOsk8T_GMsZdw/videos [cit. 13. 5. 2020]. V dalším zkracujeme jako NTO.

⁹ NTO, „Welcome & Panel 1: Rethinking Relations,“ <https://www.youtube.com/watch?7tMaZAlhemw> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

¹⁰ Srov. komeniologicky orientovaný příspěvek od Dalimila Ševčíka a Eduarda Fiedlera „Komenský v Cambridge: zpráva z konference Nové trinitární ontologie (2019)“ přijatý k publikaci ve *Studia Comeniana et historica* v roce 2021.

¹¹ Toto Milbankovo vymezení trinitární ontologie lze ilustrovat např. na: AUGUSTINUS *De Trinitate* VI, viii, 9. Citováno podle *Sancti Aurelii Augustini Hippoensis episcopi opera*

tie k tradičnejšiemu termínu trinitárni „metafyzika“, Milbank doporučil držet se v dalším dnes více zaužívaného termínu trinitárni „ontologie“. Podstatné je, aby tímto termínem byla označována reflexe, která neopomíná ani jednu ze zmíněných rovin.

Jak dále uvidíme, ve sledu konferenčních panelů se představující jednotlivé přístupy k trinitární ontologii tuto podmínku ne vždy splňují. Běží o relacionální přístup k trinitární ontologii (1), Milbankův trinitárně-ontologický návrh (2), fenomenologický přístup (3), tomistický přístup (4), kritiku metafyziky (5) či apofatickou teologii (6), přístup hegelianský čili objektivně-idealistický (7), konečně také přístup kontemplativně-pragmatický (8).

2.1 Relacionální přístup

První konferenční panel – příznačně nazvaný „Promyšlení vztahů“ (*Rethinking Relations*)¹² – otevřel příspěvkem o relacionálním přístupu k trinitární ontologii (1) italský teolog, znalec díla Řehoře z Nyssy¹³ a zakladatel výzkumné skupiny *Ricerche di Ontologia Relazionale*¹⁴ Giulio Maspero. Jeho argument lze shrnout takto: protože se Písmo i každodennost rozvíjí kolem implicitní metafyzické dimenze, charakterizované otázkami po věčné (co?) a osobní podstatě (kdo?),¹⁵ nepředstavoval další rozvoj trinitární spekulace v prvních staletích církve, především ve 3. a 4. století, odvrát od původního dějinně-praktického biblického myšlení. Ba právě naopak: systematicko-teologické rozlišení „propasti“ (*gap*) mezi Stvořitelem a stvořením odkázalo vrcholné scholastice možnost pojmenovat prostřednictvím nového relacionálního pojmu osoby jejich

omnia 8, ed. Jacques-Paul Migne, Paris, 1886. Augustín zde synopticky pojednává problém jednoty a mnohosti, konkrétně aditivní operace, na všech třech zmíněných rovinách.

¹² NTO, „Welcome & Panel 1: Rethinking Relations,“ <https://www.youtube.com/watch?v=7tMaZAlhemw> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

¹³ Srov. Giulio MASPERO, *Trinity and Man: Gregory of Nyssa's Ad Ablabium*, Leiden: Brill, 2007.

¹⁴ Srov. Giulio MASPERO, *Essere e relazion*, Roma: Città Nuova, 2013. Na tuto práci navazuje samostatná ediční řada *Ricerche di Ontologia Relazionale Study Series*. Srov. *La vita come relazione: Un dialogo fra teologia, filosofia e scienze sociali*, ed. Pierpaolo Donati – Antonio Malo – Giulio Maspero, Roma: EDUSC, 2016.

¹⁵ Giulio MASPERO, „Life as Relation: Classical Metaphysics and Trinitarian Ontology,“ *Theological Research* 2, č. 1 (2014): 36.

hlubší analogickou sounáležitost. Přestože této scholastické syntéze ještě scházela skutečná analýza relationality stvořeného bytí jako takového, bylo již zřejmé, že pravým *ratio* stvořeného světa je trinitární *relatio*. Tím byla v tradici církve otevřena cesta k nové, zároveň substanciální i relacionální¹⁶ ontologii vztahující se jednak k Trojici samé, jednak ke stvoření. Podobně jako Maspero, také Piero Coda, bývalý rektor fokolarinského universitního institutu *Sophia* v italském Loppianu, jehož příspěvek, resp. trinitárně-ontologický manifest,¹⁷ na konferenci přednesla v rámci téhož panelu jeho spolupracovnice Maria Benedetta Curi,¹⁸ položil do středu svého zájmu nový pojem vztahu. Jeho pojetí přitom vychází jednak z Augustinova *De Trinitate*¹⁹ a nové četby Hegelovy idealistické filosofie,²⁰ jednak z přímé recepce již zmíněného trinitárně-ontologického myšlení Klause Hemmerleho, který obdobně jako později Coda v návaznosti na ústřední postavení trinitární lásky v rámci spirituality Hnutí fokoláre v klíčové pasáži svých „Tezí k trinitární ontologii“ (*Thesen zu einer trinitarischen Ontologie*) tvrdí:

Revoluční sílu prostých slov – že zůstává pouze láska – lze jen stěží přecenit. Protože pokud je tím, co zůstává, láska, potom se středem našich úvah stává přenesení těžiště ze sebe sama do druhého, pohyb (již nikoli aristotelsky vykládaný), *relatio* (také již nikoli jako kategorie či jako ten vůbec nejméně jsoucí akcident).²¹

Vzhledem k významu, jaký měla na konci 20. a počátku 21. století recepce Hemmerleho „Tezí“, by bylo lze považovat tento relacionálně-ontologický přístup italské a německé provenience (1) za skutečnou školu trinitárně-ontologického myšlení, navazující jednak na samotného Klause Hemmerleho, na Hemmerleho scholastického učitele Bonaventuru,²² na Tomáše Akvinského či Augustina, Řehoře z Nyssy a další církevní otce. V jeho srdci leží nová relacionální ontologie, jejíž pojem vztahu získává v rámci kategoriální a transcendentální metafyzické spekulace

¹⁶ Tamtéž, s. 51.

¹⁷ Piero CODA, „La Trinità come pensiero: un manifesto,“ *Sophia* 9, č. 1 (2017): 9–17.

¹⁸ Srov. Maria Benedetta CURI, *Pensare dall'unità: Franz Rosenzweig e Klaus Hemmerle*, Roma: Città Nuova, 2017.

¹⁹ Srov. Piero CODA, *Sul luogo della Trinità: Rileggendo il De Trinitate di Agostino*, Roma: Città Nuova, 2008.

²⁰ Srov. Piero CODA, *Il negativo e la Trinità: Ipotesi su Hegel*, Roma: Città Nuova, 1987.

²¹ HEMMERLE, *Thesen zu einer trinitarischen Ontologie*, s. 38.

²² Klaus HEMMERLE, *Theologie als Nachfolge*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1975.

formálně ústřední postavení; obsahově je pak jeho smysl nahlížen a přiváděn ke slovu prostřednictvím fenomenologie lásky, chápané prostřednictvím analogie s vnitro-trinitárním životem Božím jako aktové a reciproční „sebe-darování“ (*Sich-Geben*). Zdá se dokonce, že tento přístup – analogicky spojující ontologické tázání po bytí Trojice s ontologickým tázáním po bytí stvořeného světa²³ – nachází svůj ohlas v současném katolickém magisteriu.²⁴

2.2 Milbankův trinitárně-ontologický návrh

Stále v rámci prvního konferenčního panelu zazněl rovněž příspěvek Johna Milbanka,²⁵ který lze považovat jednak za odpověď na právě představený relacianálně-ontologický přístup, jednak za svébytně formulovaný trinitárně-ontologický návrh (2), vycházející z autorových předcházejících studií k trinitární metafyzice.²⁶

Zakladatel „Radikální ortodoxie“ se ve shodě s hlavním narativem tohoto současného teologicko-filosofického proudu pokusil tvář v tvář „sociniánskému osvícenství“²⁷ a s ním spojenému modernímu dualismu teologie a filosofie, milosti a přirozenosti, vnitřního a vnějšího, resp. duše a těla, poukázat na aporetickou centralitu kategorie vztahu, která analogicky poukazuje nad sebe k tajemství *relatio subsistens*, a proto nemůže být plně vyčerpána ani čistou logikou identity ani dialektikou. V čem tato aporie podle Milbanka spočívá?

Vztah není ani zcela vnější coby akcidentální určení jsoucna ani zcela vnitřní coby pouhá sebe-sama ustavující identita. Stvořená skutečnost, která se kolem této centrální aporie vztahu otevírá, není proto plně vy-

²³ Srov. Piero CODA, „L'ontologia trinitaria: Che cos'è?“, *Sophia* 4, č. 2 (2012): 159–179.

²⁴ Srov. Papež FRANTIŠEK, *Laudato si' – Bud' pochválen*, Praha: Paulínky, 2015, čl. 239, s. 147.

²⁵ NTO, „Welcome & Panel 1: Rethinking Relations,“ <https://www.youtube.com/watch?v=7tMaZAlhemw> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

²⁶ Srov. John MILBANK, „Can a gift be given? Prolegomena to a future Trinitarian metaphysic,“ *Modern Theology* 11, č. 1 (1995): 119–161.

²⁷ Jedním z témat Milbankova díla je genealogie sekulární modernity. Kritika „sociniánského osvícenství“ a vyzdvížení Komenského trinitární metafyziky s tímto problémem úzce souvisí. Zde Milbank přímo vycházel z korespondence o Komenského trinitární metafyzice, iniciované na podnět českého filosofa Karla Flosse, a z práce bavorskou trinitární školou (Heinrich Beck, Erwin Schadel) ovlivněného Simona Kuchlbauera. Srov. Simon KUCHLBAUER, *Johann Amos Comenius' antisozinianische Schriften*, Dresden: Thelem, 2011.

čerpatelná a poznatelná prostřednictvím pouhé intelektuální reflexe. Spolu s Whiteheadem Milbank tvrdí, že každá teorie je spíše událostí a propozičním aktem, který se vždy znovu rozehrává mezi subjektem, objektem a jejich vzájemným poutem.²⁸ Právě toto propoziční pouto, které podle Rosminiho reprezentuje ve struktuře stvořeného světa působení Ducha svatého, situuje každou výpověď o konkrétní skutečnosti do kontextu celé skutečnosti, tj. do kontextu sdíleného společného světa reprezentovaného komunitou, polis a v pravém slova smyslu církví coby Tělem Kristovým. Aporie vnitřního (subjektového) a vnějšího (objektového) smyslu vztahu tak poukazuje v posledku na otevřenost vůči dějinnému působení Ducha svatého, který zmocňuje církev k tomu, aby nejlépe zprostředkovávala vztah vnitřního (duše) a vnějšího (světa), soukromého a veřejného, přirozenosti a milosti. Proto také Milbank ve vztahu k epistemologickému významu trojičního tajemství hovoří o primátu „cítění“, resp. sjednocující lásky. Jestliže by intelektuální sebezpoznaní nemístně vnášelo do svrchované jednoduchého Boha reflexivní zdvojení, jednoduchá intuice „citu“ a lásky naopak otevírá pravou hloubku společné skutečnosti. Jako obraz není obrazem původní skutečnosti bez duchovní světliny a otevřené prostory zobrazení, jako v Trojici nikdy není Otec a Syn bez Ducha svatého, tak také stvořená skutečnost není bez interpretační dimenze otevírající prostor plného uskutečnění a plné pravdy, jejíž poznání není převoditelné na ustanovení identity či vynalezení dialektické zákonitosti, nýbrž závisí na uskutečněné účasti, tj. láskyplné participaci, kterou zde Milbank nazývá prostě „citem“. Nikoli náhodou situuje Milbank právě do této láskyplné vzájemnosti v Duchu svatém pravý smysl stvořené kreativity,²⁹ která na jednu stranu vždy vyvěrá z časné skutečnosti stvoření, na druhou stranu ale zároveň spočívá ve fundamentálním přijetí daru věčné novosti neboli ve zcela gratuitním zrození shůry.

Cestu k tomuto trinitárně-ontologickému rozvrhu zdůrazňujícimu primát lásky či citu, centralitu aporetické vztahovosti a v jejím rámci trinitární důstojnost stvořené kreativity, otevírá podle Milbanka augustinovské pojetí času a jeho význam pro realisticko-metafyzickou analogii mezi stvořenou duší a životem Trojjediného z Augustinova *De Trinitate*.

²⁸ Srov. 6. část *Stanton Lectures* pronesených v Cambridge v roce 2011: John MILBANK, „Stanton Lecture 6: The Habit of Reason,“ http://theologyphilosophycentre.co.uk/papers/Milbank_StantonLecture6.pdf [cit. 14. 5. 2020].

²⁹ John MILBANK, *Beyond Secular Order*, Oxford: Willey Blackwell, 2013, s. 198.

Augustinův „theurgický“ přístup,³⁰ spočívající ve zdůraznění milostiplného daru shůry, který ovšem oproti asketickému duchovnímu výstupu paradoxně ještě posiluje vnitřní účast stvoření na životě Trojjediného, nezná moderní dualismus milosti a přirozenosti, duše a těla, vnějšího a vnitřního. Milost není pouze vnější; od počátku proniká stvořenou skutečností zevnitř. Prostřednictvím Ježíše Krista a v návaznosti na něj prostřednictvím církve chápané jako *totus Christus* nabývá vztah milosti a přirozenosti své pravé podoby; v Duchu svatém se tento vztah stává explicitně vztahovým prostředím celé pravdy, ještě dalším nekonečným přesahem přes veškerou nekonečnou úplnost, tj. odpovědí interpretující nekonečné Boží sebe-darování v Ježíši Kristu, odpovědí, na které stejně jako na věčném trinitárním aktu *generatio* nyní v čase participuje stvořená skutečnost. Právě v tomto smyslu je podle Milbanka cesta zpátky, responsivní návrat k Bohu v Duchu svatém, zároveň cestou časem do budoucnosti. Tato cesta nám tak ukazuje, že hloubka stvořeného a na stvořený způsob neustále tvůrčího dění v čase je založena v hloubce věčných *processiones* v trojjediném Bohu. Ve světle tohoto nového trinitárního čtení časné skutečnosti se Augustinovi stala revize aristotelských kategorií zcela nezbytnou; rovněž jim odpovídající mohutnosti lidské duše paměť, intelekt a cit nabývají na trinitárně-metafyzickém významu. Když proto Milbank hovoří o primátu vztahu a citu, je tomu nutno rozumět v tomto realistickém metafyzickém smyslu. Právě na metafyzickou relevanci Augustinovy psychologické analogie poukázal na konferenci rovněž Milbankův žák King-Ho Leung.³¹ K Milbankově návrhu by bylo lze přiřadit i další příspěvky autorů „Radikální ortodoxie“ Catherine Pickstock a Grahama Warda.

2.3 Fenomenologický přístup

Zatímco relacionální přístup k trinitární ontologii (1) i Milbankův návrh (2) vycházejí z přímé recepce dogmaticky formulovaného trojičního tajemství, fenomenologický přístup (3) k tomuto tématu, jak upozornil

³⁰ Srov. John MILBANK, „Sophiology and Theurgy: the New Theological Horizon,“ in *Encounter Between Eastern Orthodoxy and Radical Orthodoxy*, ed. Adrian Pabst – Christoph Schneider, Farnham: Ashgate, 2009, s. 63.

³¹ NTO, „Panel 9: Modern Theology,“ <https://www.youtube.com/watch?v=SSJUOBsJtzo> [zveřejněno 15. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

francouzský fenomenolog Emmanuel Falque v průběhu druhého konferenčního panelu,³² nejprve prozkoumává lidství jako takové, tj. pokud se týče jeho konečné existence. Ve Falqueově podání tak fenomenolog ve vztahu k trinitární ontologii překračuje pomyslný Rubikon mezi filosofií a teologií³³ z opačné strany než teolog. Nelze ovšem překračovat hranice vlastní odbornosti, nejsou-li tyto hranice vyznačeny. Proto se Falque v konferenčním příspěvku v návaznosti na své „filosofické triduum“³⁴ rozhodl zpytovat smysl trojičního tajemství ve vztahu k limitům fenomenologie. Jaké limity to jsou? Falque jmenoval především tři: primát slabosti a pasivity nad silou a aktivitou, hypertrofii somatického chápání tělesnosti (*lived body*) a upozadění jejího rozměru sarkálního (*flesh, organic body*) a konečně apriorní nadřazení významuplné intencionality nad zdánlivě extra-fenomenickou propast mlčícího chaosu. Ve světle fenomenologického vyzdvížení pasivity a slabosti podle Falquea nelze adekvátně postihnout život jako drama a boj, tj. adekvátně rozlišit dobrý boj, přivádějící skutečnost k její plnosti, a boj zákeřný, který chce především umenšit a ponížit. Falque argumentuje, že pravou odpovědí na tento limit fenomenologické filosofie je rozlišení specifické úlohy Ducha svatého, Boží moci a síly, ve stvořené skutečnosti. Pokud běží o druhý limit, tj. o fenomenologické zapomenutí na organickou tělesnost, Falque se domnívá, že inkarnační charakter synovského poslání ve stvoření představuje východisko nového přijetí naší vlastní lidské organické tělesnosti.³⁵ A konečně: apriorní tendence veškeré fenomenologie nalézat prostřednictvím analýzy intencionálních aktů skutečnost jako smysluplnou musí být doplněna pozornějším zájmem o skutečnost intencionalitě nepřístupnou, skutečnost nejhlubší samoty, ve které nám může být přítomen jedině Otec.

³² NTO, „Panel 2: Challenges in Phenomenology & Hermeneutics,“ https://www.youtube.com/watch?v=M0sRGKEP_Hs [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

³³ Srov. Emmanuel FALQUE, *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology*, New York: Fordham University Press, 2016.

³⁴ Srov. Emmanuel FALQUE, *The Metamorphosis of Finitude*, New York: Fordham University Press, 2012; Emmanuel FALQUE, *The Wedding Feast of the Lamb*, New York: Fordham University Press, 2016; Emmanuel FALQUE, *The Guide to Gethsemane*, New York: Fordham University Press, 2018. Falque – na rozdíl od ostatních zde pojednávaných autorů – své dílo v českém prostředí již představil (na mezinárodním semináři 27. 10. 2017 v Praze).

³⁵ Srov. Emmanuel FALQUE, *God, the Flesh, and the Other: From Irenaeus to Duns Scotus*, New York: Fordham University Press, 2018, s. 143–165.

Fenomenologický zájem o intencionalitu konečné existence diskutovala ve svém příspěvku rovněž znalkyně teologického rozměru Heideggerova díla Judith Wolfe.³⁶ Zatímco Emmanuel Falque poukázal na význam trinitární ontologie coby odpovědi na vnitřní limity fenomenologie, Wolfe naopak prokazovala kritický význam fenomenologie ve vztahu k trinitární ontologii, která by byla založena na participativním a analogickém rozvrhu stvořené skutečnosti. Podle Wolfe neberou tyto trinitárně-ontologické pokusy dostatečně do úvahy Heideggerovu fenomenologickou kritiku, vyplývající z jeho analýzy bytí ke smrti: imanentní bytí ke smrti nemůže být nikdy co do své podstatné touhy a intence naplněné; pravé naplnění je možné až ve smrti, ale se smrtí zároveň ztrácí smysl o naplnění hovořit. Ve světle křesťanské teologie z této aporie vyplývají dva možné pokusy o řešení: jeden v rámci tzv. teologie slávy, tj. tradice identifikující tuto aporii s fundamentální otevřeností přirozené existence nadpřirozenému cíli; druhý v rámci tzv. teologie kříže, tj. tradice odmítající jakoukoliv kontinuitu mezi imanentní intencí a eschatologickým naplněním – v této druhé tradici je Bůh vždy mimo bytí a vchází do něj jako ten, kdo je radikálně jiný. Participativní trinitární ontologie, často založená právě na fenomenologické variantě teologie slávy, by podle Wolfe měla Heideggerovu kritiku vzít vážněji než doposud; zejména prostřednictvím recepce eschatologické epistemologie apoštola Pavla.³⁷

2.4 Tomistický přístup

Podobně jako právě představený přístup fenomenologický (3), také tomistické stanovisko (4) vůči trinitární ontologii by bylo lze považovat za zároveň kritické i souhlasné. Velmi záleží na tom, jaký tomismus bereme do úvahy.³⁸ Již výše diskutovaný přístup Johna Milbanka navazuje na specifické, v rámci „Radikální ortodoxie“ rozvinuté čtení Tomáše Akvinského,³⁹ které si na jednu stranu uvědomuje obtíže spojené s trinitárně-

³⁶ Srov. Judith WOLFE, *Heidegger and Theology*, London: Bloomsbury, 2014.

³⁷ Judith WOLFE, *Heidegger's Eschatology: Theological Horizons in Martin Heidegger's Early Work*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 157–158.

³⁸ Srov. Tracey ROWLAND, *Culture and the Thomist Tradition after Vatican II*, London: Routledge, 2003. K tomu srov. Jiří BAROŠ, „Postmoderní augustinánský tomismus a moderní kultura,“ *Kontexty* 2, č. 1 (2010): 38–44.

³⁹ Srov. John MILBANK – Catherine PICKSTOCK, *Truth in Aquinas*, London: Routledge, 2001.

-metafyzickou interpretací myšlení andělského doktora, zejména výslovné zařazení pojednání o Trojici do rámce *sacra doctrina*, na druhou stranu ale identifikuje v jeho díle takovou „ontologickou revizi“ struktury stvořené skutečnosti, která vyplývá ze zjevení Trojice.⁴⁰

Zatímco Milbankova interpretace Tomáše Akvinského nebyla během jeho příspěvku diskutována, k trinitárně-metafyzické interpretaci andělského doktora se v průběhu konference přihlásilo hned několik dalších autorů.⁴¹ V návaznosti na německého katolického filosofa Ferdinanda Ulricha upozornil Martin Bieler⁴² na význam *esse commune non subsistens*,⁴³ které představuje stvořený dar bytí zprostředkovávající stvořeným bytnostem (*essentia*) participaci na nestvořeném bytí Stvořitele, tj. na *Ipsum esse subsistens*. Jako takové je toto *esse commune non subsistens* výrazem Boží dobroty, tj. *similitudo divinae bonitatis*.⁴⁴ Otevírá nám tak perspektivu, již můžeme analogicky zahlížet plnost bytí trojjediného Boha a povahu jeho kenotické lásky. John Betz v této souvislosti poukázal na aporetický charakter pojmu bytí.⁴⁵ Výpověď, která jednoduše tvrdí: „ono je,“ můžeme totiž chápat dvojím způsobem: jako výpověď o bytnosti (*essentia*) nebo výpověď o existenci (*esse*). Tomistická distinkce stvořeného *esse commune* a *essentia* vyjadřuje tuto aporetickou dynamiku konečné skutečnosti. Pokud bychom ji chtěli převést na prostou identitu či dialektiku, ztratíme nutně ze zřetele analogický charakter aporetického pojmu bytí, které vždy odkazuje samo nad sebe. Obdobně jako Erich Przywara, rovněž Heidegger upozornil na nutnost rozlišit otázku po bytí (*Seinsfrage*) a otázku po bytnosti (*Wesensfrage*). Musíme se ovšem ptát, zda otázku po bytí položil skutečně adekvátně; Betz se domnívá, že se Heidegger po bytí ptá takovým způsobem, který mu znemožňuje za-

⁴⁰ John MILBANK, „Manifestation and Procedure: Trinitarian Metaphysics after Albert the Great and Thomas Aquinas,“ in *Tomismo Creativo*, ed. Marco Salvioli, Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2015, s. 41–49.

⁴¹ NTO, „Panel 4: Modern Challenges & Medieval Possibilities,“ <https://www.youtube.com/watch?v=ekhwNQDDMbc> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

⁴² Srov. Bielerův nedávný příspěvek na podobné téma: Martin BIELER, „Ferdinand Ulrich’s ‚Metaphysics as Reenactment‘,“ *Communio – International Catholic Review* 46, č. 1 (2019): 41–72.

⁴³ Ferdinand ULRICH, *Homo Abyssus: Das Wagnis der Seinsfrage*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1998, s. 24, 26–29.

⁴⁴ Tamtéž, s. 18.

⁴⁵ NTO, „Panel 5: Metaphysics: Being, Essence, & Truth,“ <https://www.youtube.com/watch?v=s0ulsBsH7kY> [zveřejněno 14. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

hlédnout význam bytností (*Wesen, essentia*). Przywarova *Analogia entis*⁴⁶ nám pomáhá, abychom podobnou redukci nepřipustili. Nahlížíme-li tedy s Przywarou skutečnost tímto analogickým pohledem, náš pohled zůstane neklidný, dokud nenalezne něco zdánlivě nemožného: takové stvořené uskutečnění aporetického pojmu bytí, které nejlépe usouvztažňuje své bytí (*esse*) a svoji bytnost (*essentia*), a tím zjevuje pravou povahu identity bytí (*esse*) a bytnosti (*essentia*) v Bohu. Jedině zároveň pravý Bůh a pravý člověk by mohl odpovídat tomuto hledání. John Betz se tak s odkazem na Balthasara domnívá, že jedině Ježíš Kristus jako konkrétní *analogia entis* představuje klíč ke každé trinitární ontologii: skrze něj současně poznáváme jednak Boha, který je zároveň bytnostní identitou (*essentia*) i personální existencí Otce, Syna a Ducha svatého, jednak smysl stvořeného bytí: obdobně jako u Heideggera, také v případě trinitární ontologie se bytí zjevuje na horizontu nicoty; rozdíl je zde ale dramatický, neboť v Ježíši Kristu neznamena bytí *níc než lásku*.⁴⁷ Thomas Joseph White OP pak konečně ve svém příspěvku⁴⁸ v návaznosti na tomistickou nauku o dvojí vůli Ježíše Krista tematizoval právě toto velikonoční tajemství, ukřižování a vzkříšení Ježíše Krista, jako ústřední moment zjevení života Trojice.⁴⁹ Na kříži se Boží láska – skrytá za lidským utrpením – zjevuje esenciálně jako sebe-darování; personálně pak jako univerzální vylití Ducha svatého, který je společnou láskou Otce a Syna. Whiteova trinitární reлектura velikonoční události potvrzuje Betzovy i Bielerovy závěry. Tomistický přístup k trinitární ontologii tak spočívá především v rozpoznání trinitárního smyslu reálné distinkce *esse a essentia*; toto rozpoznání je ale možné jedině skrze setkání s Ježíšem Kristem jakožto konkrétní *analogia entis*. V tom se shoduje tomistický přístup rovněž se základní trinitárně-metafyzickou tendencí přítomnou v díle Hanse Urs von Balthasara,⁵⁰ jak na konferenci ukázal Michael Schulz⁵¹ jeho srovná-

⁴⁶ Erich PRZYWARA, *Analogia entis*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007.

⁴⁷ Srov. John BETZ, „The Analogia Entis in Erich Przywara and Ferdinand Ulrich,“ *Communio – International Catholic Review* 46, č. 1 (2019): 109–133.

⁴⁸ NTO, „Panel 4: Modern Challenges & Medieval Possibilities,“ <https://www.youtube.com/watch?v=ekhwNQDDMbc> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 13. 5. 2020].

⁴⁹ Srov. Thomas Joseph WHITE, „Intra-Trinitarian Obedience and Nicene-Chalcedonian Christology,“ *Nova et Vetera* 6, č. 2 (2008): 377–402.

⁵⁰ Srov. Junius JOHNSON, *Christ and Analogy: The Christocentric Metaphysics of Hans Urs Von Balthasar*, Minneapolis: Fortress Press, 2013, s. 131–169.

⁵¹ NTO, „Panel 11: Hegel, Augustine, & Balthasar,“ <https://www.youtube.com/watch?v=6uFsNhgkkDM> [zveřejněno 15. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020]. Schulz zde navazoval na svoji práci Michael SCHULZ, *Sein und Trinität*, Sankt Ottilien: EOS Verlag, 1997.

ním s myšlením Gustava Siewertha, dalšího z autorů tzv. existencialistického tomismu.⁵²

2.5 Kritika metafyziky

Všechny čtyři doposud diskutované postoje k trinitární ontologii se shodovaly v tom, že trinitární ontologie představuje smysluplný teologicko-filosofický diskurs. Jistě není překvapující, že na cambridgeské konferenci zazněla také vůči trinitární ontologii kritická, ba přímo negativní stanoviska (5) (6). V našem přehledu zaujímají tato stanoviska zvláštní postavení: pokud nejsou absolutizována, pomáhají vyslovit celkovou pravdu o trinitárním smyslu stvořeného bytí tím, že přivádějí lidskou řeč o Trojici a bytí do kritického okamžiku dialektického rozhovoru. Celá věc trinitární ontologie záleží na tom, zachová-li si lidská řeč o Trojici a bytí svoji analogickou relevanci i tváří v tvář této dialektické situaci. Protože v případě trinitární ontologie běží o teologicko-filosofickou disputaci, nabývá její kritika dvou základních podob. Jednak se jedná o filosofickou kritiku tzv. onto-teologické metafyziky, jednak o její kritiku specificky teologickou.

Negativní či kritický postoj vůči trinitární ontologii motivovaný filosofickými důvody na konferenci reprezentovala zmíněná tradice fenomenologická (3), navazující na Kantovu a posléze Heideggerovu kritiku onto-teologické metafyziky. Jako zvláštní filosofickou kritiku trinitární ontologie, jak jí rozumí přístup relacionálně-ontologický (1), tomistický (4) i návrh Johna Milbanka (2), by také bylo lze označit v návaznosti na Hegela formulovanou tezi Vittoria Hösleho (7), podle kterého by trinitární ontologie měla reflektovat především triadickou strukturu imanentní Trojice a upozadit dějinně-spásné zjevení Trojjediného v Ježíši Kristu. Pro její nepochybnou systematickou důležitost se k této hegeliánské linii trinitárně-ontologického myšlení vyjádříme samostatně v následující podkapitole.

Zatímco filosofická kritika trinitární ontologie souvisí vždy s dobovou podobou filosofického myšlení (fenomenologie, objektivní idealismus) a se snahou o jeho úplnou autonomii ve vztahu ke křesťanskému

⁵² V Cambridge zcela opomenutým autorem tomistického trinitárně-metafyzického myšlení je také zakladatel bamberské trinitární školy Heinrich Beck. Srov. Heinrich Beck, *Der Akt-Charakter des Seins*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001.

Zjevení, specificky teologická kritika trinitární ontologie se naopak zakládá především na snaze uchránit Zjevení před jeho unáhleným pohlcením filosofickými systémy. Jako taková vychází především ze dvou dějinných impulsů: reformačního (5) a patristického (6). Ve svém konferenčním příspěvku odkázal Christophe Chalamet právě na reformační kritiku metafyziky a křesťanské filosofie a v jejím duchu zpochybnil nutnost tzv. návratu metafyziky do teologie.⁵³ Spolu s Heideggerem Chalamet tvrdil, že metafyzika představuje pouze regionální oblast ontologie.⁵⁴ Její zájem tvoří čisté *ens qua ens*. Tato základní metafyzická otázka po jsoucím se ale stala tvář v tvář Zjevení zbytečnou. Teologa přeci nezajímá *ens*, nýbrž Boží osvobozující akce v dějinách.⁵⁵ Někdy „návrat metafyziky“ proto nepřipadá do úvahy.

Chalametova kritika (5) se omezila na zpochybnění snahy o křesťanskou metafyziku. Na první pohled je zřejmé, že zpochybnění křesťanské metafyziky jako takové zpochybňuje rovněž metafyziku trinitární. Na druhou stranu je tento postup založen na argumentaci ryze filosofické, nikoli na Zjevení samotném. Vždyť právě v rámci filosofické logiky tohoto světa platí, že posouzení obecného (křesťanská metafyzika a metafyzika jako taková) nutně rozhoduje také o relevanci zvláštního (trinitární ontologie). Naopak v logice křesťanského trojičního Zjevení, které se dává skrze Ježíše Krista, jenž je jedinečné *universale concretum*, rozhoduje to zvláštní a teologicky specifické (trinitární ontologie) o relevanci obecného (křesťanská metafyzika a metafyzika jako taková). Zůstává proto otázkou, nakolik právě tato protestantská skepse vůči křesťanské metafyzice a metafyzice trinitární sama není plodem dobového filosofického myšlení, určitého pozdně středověkého či raně novověkého anti-metafyzického filosofického postoje, tj. nakolik zde běží o skutečnou teologickou kritiku metafyziky a nikoli snad spíše o její kritiku skrytě filosofickou. Pokud jako Chalamet spolu s Heideggerem odkážeme metafyzické *ens qua ens* do jedné oblasti ontické a teologického Boha do jiné, nemůžeme nikdy dospět k takovému argumentu, který by při vší Boží

⁵³ NTO, „Panel 5: Metaphysics: Being, Essence, & Truth,“ <https://www.youtube.com/watch?v=s0ulsBsH7kY> [zveřejněno 14. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

⁵⁴ Srov. Martin HEIDEGGER, *Phänomenologie und Theologie*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1970, s. 14–17.

⁵⁵ Přičemž vztah historie a Písma představuje podle Chalameta hlavní téma křesťanské teologie. Metafyzické otázky se ve světle historického Zjevení stávají sekundárními. Srov. *The Challenge of History: Readings in Modern Theology*, ed. Christophe Chalamet, Minneapolis: Fortress Press, 2020.

transcendenci samotnému srdci *ens qua ens* svěřil trinitární milost Boží imanence; zároveň neporozumíme, jak by Trojice mohla v nějakém smyslu vůbec *být jsoucí*.

2.6 Apofatická a negativní teologie

Druhá větev teologické kritiky trinitární ontologie, vycházející z recepce patristické apofatické teologie (6), se zdá být více opodstatněná. Zdrojem její argumentace je totiž vnitřní logika Zjevení samotného. Andrew Louth⁵⁶ se rozbořem díla Maxima Vyznavače a Jana Damašského pokusil prokázat, že při vypovídání analogie mezi stvořenou skutečností a Stvořitelem musíme být velmi opatrní. Zatímco skutečnost Stvořitele je charakterizována reálnou jednotou a vztahovými rozdíly, ve stvoření se nesetkáváme s reálnou jednotou, nýbrž s reálnými rozdíly. Mezi oběma skutečnostmi proto nemůže být dána analogie v pravém slova smyslu. Olivier Boulnois pak ve svém příspěvku argumentoval, že si této obtíže byl otec západní trinitárně-ontologické spekulace, Augustin, dobře vědom.⁵⁷ Svědčí o tom jeho vlastní kritická poznámka vztahující se ke každému podobnému spekulativnímu počínání ze samotné první kapitoly první knihy *De Trinitate*⁵⁸ i značná opatrnost, se kterou ve svém 52. sermonu nakládal s tzv. psychologickou analogií Trojice.⁵⁹ Boulnois se ovšem domnívá, že Augustin sám se této opatrnosti v pozdějších knihách *De Trinitate* nedržel, a tím otevřel cestu k ryze pozitivní interpretaci své trinitární teologie, vyústivší až do systému Hegelova a náboženské kritiky Feuerbachovy. Ve světle tohoto vývoje se podle Boulnoise zdá být nyní nutné spíše než vynalézat novou trinitární ontologii obnovit původní negativní trinitární teologii, tj. takovou teologickou spekulaci o Trojici, která si je vědoma limitů lidského vypovídání.

⁵⁶ NTO, „Panel 7: Light, Orthodoxy, & Sophiology,“ <https://www.youtube.com/watch?v=GW96l9e6LAW> [zveřejněno 14. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

⁵⁷ NTO, „Panel 3: Apophasis & Engangement,“ <https://www.youtube.com/watch?v=Kkth67AEM94> [zveřejněno 13. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

⁵⁸ AUGUSTINUS, *De Trinitate* I, i, 1.

⁵⁹ Interpretovat rozsáhlý traktát *De Trinitate* ve světle Augustinova 52. sermonu lze pro zcela jiný *Sitz im Leben* obou těchto textů jediné s velkou opatrností. Srov. KANY, *Augustins Trinitätsdenken*, s. 301–302.

2.7 Hegeliánský přístup

Zdůraznění apofatické teologie vede k opatrnosti před unáhlenou ontologizací trojičního tajemství; opakem tohoto z teologie vycházejícího stanoviska je pokus rozumět trojičnímu tajemství výhradně jako metafyzické protologii, tj. filosofické výpovědi o metafyzických počátcích veškeré skutečnosti (7). Právě takové ryze filosofické, dle jeho vlastních slov „objektivně idealistické“⁶⁰ pojetí trinitární ontologie představil na cambridgeské konferenci přední znalec Hegelovy filosofie Vittorio Hösle.⁶¹ Svoji ústřední tezi o primárním významu absolutní triadické ideje, ztotožňované s imanentní Trojicí, diskutoval v kontextu srovnání Augustinova a Hegelova filosofického přístupu k tomuto problému. Předpokladem pro podobné srovnání je apriorní rozlišení filosofického a teologického aktu, které předchází samotnému pojednání trinitárně-ontologické problematiky. Hösle totiž chápe trinitární ontologii výslovně jako filosofický projekt, a proto pro něj nejsou relevantní např. příslušné pasáže ze *Summa theologiae* sv. Tomáše Akvinského.⁶² Augustin a Hegel naopak podle Hösleho přinášejí z diachronního hlediska tu nejlepší a nejhlubší čistě racionální argumentaci, platnou i mimo vlastní *intellectus fidei*. U Hegela je to zřejmé; v případě Augustinově se Hösle dovolává *De Trinitate* VIII⁶³ a skutečnosti, že VIII. až XV. kniha téhož spisu mají výrazně filosoficko-spekulativní charakter. Hösle si je samozřejmě dobře vědom, že mezi Augustinovým a Hegelovým přístupem k Tradici a Písmu je velký rozdíl spočívající v odstupu, který Hegel oproti Augustinovi jakožto proponent moderní historicko-kritické hermeneutiky ve vztahu k pramenům Zjevení rozhodně zaujímá. Nicméně shoda v základní orientaci na imanentní Trojici je podle Hösleho významnější: vždyť podle Hegela není historická geneze určité nauky (v rámci postupu objektivního ducha) měřítkem její pravdivosti. V objektivně idealistickém smyslu naopak platí, že pravdivost spočívá ve shodě se samotnou absolutní triadickou ideou. Pokud je teologická trinitární nauka a ortodoxie cestou k filosofickému postřeh-

⁶⁰ Vittorio Hösle, „Foundational Issues of Objective Idealism,“ in *Graduate Faculty Philosophy Journal* 17, č. 1–2 (1994): 245–287.

⁶¹ NTO, „Panel 11: Hegel, Augustine, & Balthasar,“ <https://www.youtube.com/watch?v=6uFsNhgkDM> [zveřejněno 15. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

⁶² Hösle zdůrazňuje Akvinského rozlišení *preambula ad articulos fidei* a samotných *articuli fidei*. Srov. Vittorio Hösle, *God as Reason*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2013, s. 1–2.

⁶³ AUGUSTINUS, *De Trinitate* VIII, v, 8.

nutí absolutní ideje, potom by bylo lze podle Hösleho pohlížet na dějiny dogmatu, i přes jejich vnitřní nekonzistenci a ovlivnění dobovou etikou či politikou, se shovívavostí: v posledku totiž neběží o příběh vzniku určité nauky, nýbrž o její věcnou shodu s absolutní idejí.

Odtud je již zřejmé, proč se objektivní idealismus soustředí primárně na imanentní Trojici a proč je zde ekonomická Trojice považována za téma druhořadé. Ontologicky imanentní Trojice ekonomické Trojici předchází. Podle Hösleho ovšem předchází imanentní Trojice své sebe-zjevení v ekonomii spásy rovněž z hlediska epistemologického. Určitou teorii Trojice totiž sice skutečně vypracováváme na základě historických podnětů, ovšem řídícím principem objektivně idealistické epistemologie nejsou dějiny, nýbrž idea, která se v nich zvnějšňuje, a tím se stává ve své absolutní univerzalitě stále více konkrétní; ve své absolutní prázdnotě stále více naplněnou.

Jistě platí, že tato stále naplněnější prázdnota hegelíanského pojmu absolutního bytí vypovídá něco podstatného o tajemství trojjediného Boha. Jistě také platí, že Hegel při jejím systematickém rozvíjení nebývalým způsobem uplatnil dialektický rozměr triadické a trinitární spekulace. Nepochybné také je, že Hösle správně poukazuje na společný Augustinův a Hegelův zájem o fenomenologické postřehnutí podstaty duchovního života a na význam tohoto postřehnutí vzhledem k poznání imanentní Trojice. Na druhou stranu zůstává otázkou, zda právě to, co z hegelíanské perspektivy vypadá jako sekundární, tj. ekonomická Trojice a christologická i církevní mediace trojičního života v dějinách spásy, objektivizující se v Tradici i Písmu, není s vnitřním životem imanentní Trojice v pravém slova smyslu soupodstatné. Augustin by nikdy nepřítakal hegelíanskému oddělení tajemství Ježíše Krista a tajemství Trojice; proto by rovněž nikdy nemohl schválit Höslem navrhovanou redukci trinitárně-ontologické problematiky na triadickou protologickou spekulaci, která v zájmu absolutní priority imanentní Trojice musí umenšit význam jejího sebe-darování v ekonomii stvoření a spásy a v konkrétním dějinném životě církve jakožto Těla Kristova a společenství sjednoceného láskou trojjediného Boha. Zároveň by Augustin nikdy nepřijal Vittorioem Höslem a Jessicou Frazier⁶⁴ navrhovaný trinitárně-ontologický postoj, který s ohledem na úspěch mezináboženského dialogu zdůrazní filosoficky neproblematickou a racionálně snadno vykazatelnou idea-

⁶⁴ NTO, „Day 2 Concluding Discussion,“ <https://www.youtube.com/watch?v=46NErZwM61U> [zveřejněno 14. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

listickou imanentní Trojici a upozadí skandální a nepřijatelnou Trojici ekonomickou, jak je reprezentována ve zcela jedinečném a zároveň universálním životě Ježíše Krista a církve.

2.8 Kontemplativní pragmatismus

Tváří v tvář kritickému momentu, kterým prochází celý trinitárně-ontologický diskurs v souvislosti s nepřehlédnutelným napětím panujícím mezi apofatickým (6) a objektivně-idealistickým přístupem (7), musíme nově uchopit původní trinitárně-ontologickou vizi, jak ji reprezentuje stanovisko relacionálně-ontologické (1) či tomistické (4). Běží o to aktivně znovuobjevit uprostřed aporetické situace stvoření a dějin (2) vlastní aktivitu Boží: trinitární lásku vzájemného sebe-darování. Rowan Williams nazývá tuto realistickou pozornost věnovanou konkrétní situaci konečného bytí ve stvořeném světě, která se ale v určitý nevypočitatelný okamžik překvapivě stává cestou k přijetí světla slávy trojjediného Boha Otce, Syna a Ducha svatého, právě „kontemplativním pragmatismem“.⁶⁵ Nenabízí se tento přístup (8) jako cesta probuzení z apofaticky skeptického i výhradně idealistického hegelíanského postoje a jako předpoklad usouvztažnění celého trinitárně-ontologického diskursu?

Na cambridgeské konferenci byl v tomto smyslu vyzdvížen epistemologický, estetický i praktický význam trojičního tajemství. Sám Rowan Williams předložil ve svém příspěvku argumentaci, zdůvodňující epistemologický význam Trojice.⁶⁶ Jeho východisko bylo teologické: pokud je vnitřní život Boží generativní, pokud se Bůh – jsa zároveň věčným Počátkem, Logem i Duchem – sám k sobě vztahuje v rámci neidentické repetice, korespondence a resonance, pak by jej bylo lze popsat jako skutečnost vzájemného svědectví. Právě takový obraz Boha nám zprostředkovává Janovo evangelium: Otec svědčí pro Syna a Syn vydává svědectví Otcí (srov. Jn 15,26; Zj 3,14), Duch svatý svým svědectvím konečně uvádí do celé pravdy (srov. Jn 16,13). Toto božské svědectví (*divine self-testimony*) je podle Williamse pramenem a vzorem veškeré inteligibility

⁶⁵ Srov. Rowan Williams, „Hooker the Theologian,“ *Journal of Anglican Studies* 1, č. 1 (2003): 104–116.

⁶⁶ NTO, „Panel 5: Metaphysics: Being, Essence, & Truth,“ <https://www.youtube.com/watch?v=s0ulsBsH7kY> [zveřejněno 14. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

stvořeného světa. Logos ve světě a logos v poznávajícím subjektu se během aktu poznání ocitají ve vzájemné resonanci; ve světle této trinitární epistemologie proto pravým poznáním není výhradně tzv. tvrdé poznání, založené na příliš úzce vymezeném pojmu rozumu, nýbrž poznání zahrnující širokou škálu obhajitelných a udržitelných odpovědí (*range of sustainable response*). Protože je Boží logos vzorem stvořeného světa také v ontologickém smyslu, uskutečňování tohoto širokého poznání v rámci inteligibilní komunikace reprezentuje v posledku skutečnost takovou, jaká je, totiž skutečnost jakožto komunikaci, skutečnost jakožto akci, která generuje svou vlastní reflexi v rámci rozlišující a spojující difference.

Z estetické perspektivy dospěla k témuž závěru také cambridgeská profesorka Catherine Pickstock,⁶⁷ spoluzakladatelka „Radikální ortodoxie“.⁶⁸ Na příkladu slavné umělecké soutěže (Ghiberti, Brunelleschi), konané v roce 1401 a týkající se zhotovení severní brány florentského baptisteria, Pickstock poukázala na kontrast mezi moderní rivalitou a trinitárním řádem komunikativního sebe-darování. Umělci měli nejprve ztvárnit Abrahámovo obětování Izáka (srov. Gn 22,1–18). Podle Pickstock tento starozákonní motiv typologicky odkazuje na novozákonní smysl baptisteria: smrt a vzkříšení Ježíše Krista. Proto také ten, kdo by kvůli křesťanské svátostné iniciaci vstupoval do baptisteria, měl nyní procházet skrze dvojrozměrný starozákonní estetický znak a obraz do trojrozměrného novozákonního prostoru, který je tímto znakem a obrazem napodobován. Pickstock navíc poukázem na Abrahámovo setkání s Hospodinem pod duby v Mamre (srov. Gn 18,1–19) a rozborem evangelijní scény Ježíšova křtu (srov. Mk 1,9–11; Mt 3,13–17; Lk 3,21–22) doložila, že tato znaková struktura musí být chápána trinitárně. Totiž: vztah mezi Otcem a Synem má charakter neidentické repetice.⁶⁹ Podobná neidentická repetice ale charakterizuje vztah starozákonního motivu (oběť Izákova) a motivu novozákonního (oběť Ježíše Krista), tj. předobrazu a vlastního obrazu. Jedno není pouhou identickou kopií druhého.

⁶⁷ Srov. Jaroslav VOKOUN, *Naslouchat teoložkám*, Brno: CDK, 2010, s. 119–131.

⁶⁸ NTO, „Panel 12: Trinity, Beauty, & Repetition,“ https://www.youtube.com/watch?v=_0iYaH-yCuQ [zveřejněno 15. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020]. Panelu se účastnili také David Bentley Hart a Isabelle Moulin. Moulin hovořila o estetice „neidentické repetice“. Hartův příspěvek se netýkal trinitární ontologie přímo, nicméně jeho přínos k trinitární ontologii je značný. Srov. David Bentley HART, *The Beauty of the Infinite*, Grand Rapids: Eerdmans, 2003, s. 241–249.

⁶⁹ Srov. Catherine PICKSTOCK, *Repetition and identity*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Syn není pouze kopií Otce, tj. druhým Otcem. Syn je přece zcela svébytný; tuto svébytnost ale paradoxně přijímá jako dar Otcovy lásky, a tím se stává nejvěrnějším obrazem Otce. Jako takový ale miluje touž sebe-darující se láskou jako Otec. Protože tato láska nezakládá pouze totožnost, nýbrž také specifickou diferenci Otce a Syna, musí sama být zdrojem svébytnosti, neidentickým opakováním Boží podstaty: Duchem svatým. Jak jsme nyní viděli a jak potvrdil také celým svým příspěvkem John Milbank (3), obraz (Syn) by nebyl obrazem původní skutečnosti (Otec), pokud by nebyl vystaven ve světlině Ducha, tj. v prostředí zobrazení. Jak tento trinitární estetický řád ale souvisí s moderní rivalitou a kompeticí? Podle Pickstock předpokládá program umělecké kompetice a s ním spojená rivalita jiný metafyzický a estetický řád, než je ten trinitární. Moderní umělecká soutěž již nehledá vyjádření společného dobra a krásy, nýbrž tu nejrealističtější kopii skutečnosti. Realismus identické repetice se stává novým měřítkem zobrazení. Podle tohoto měřítka může být vítězem jen jeden jediný soutěžící; ten, jehož dílo je identickou kopií skutečnosti samé. Na místo sebe-darování nastupuje rivalita a konkurence. Nakonec ale tento nový estetický a metafyzický řád ruší sám sebe: maximální pozornost věnovaná exaktnosti zobrazení paradoxně zastírá zobrazovanou skutečnost. Kopie nakonec nahradí originál. V estetickém a metafyzickém řádu trinitární lásky naopak obraz původní skutečnost nenahrazuje ani jí není podřazen, nýbrž neidenticky opakuje její původnost.

Jsou-li intelektuální i estetický akt především sebe-darováním, pak zároveň musí platit, že se obojí účastní skutečnosti jen natolik, nakolik je tímto základním praktickým aktem doprovázeno. Jak v závěru svého příspěvku ukázal Rowan Williams, poselství negativní teologie nás upozorňuje, že analogie mezi stvořením a Stvořitelem není plně uskutečnitelná v rámci čistě intelektuálního nebo smyslově-estetického aktu. Teprve konkrétní životní praxe formuluje a ukazuje celý logos tajemství. Dovolujeme si v této souvislosti upozornit na způsob, jakým byla v rámci řádu Zjevení sdělena lidem celá pravda Ježíše Krista: nikoli prostřednictvím hotové nauky nebo evidentního smyslového vjemu, nýbrž skrze jeho celý život, smrt a vzkříšení. Na tento klíčový význam christocentrické ortopraxe upozornil ve svém příspěvku Graham Ward, další ze zakladatelů „Radikální ortodoxie“.⁷⁰ Nepochybně není náhodou, že

⁷⁰ NTO, „Panel 9: Modern Theology,“ <https://www.youtube.com/watch?v=SSJUOBsJtzo> [zveřejněno 15. 9. 2019, cit. 15. 5. 2020].

to byl právě on, kdo v průběhu konference vícekrát explicitně reagoval na úvodní Milbankovu řeč s jejím poukazem na Komenského trinitárně-metafyzické svědectví. Přivádí nás tato kontemplativně pragmatická perspektiva do bodu, ze kterého lze spatřit celý trinitárně-ontologický horizont i sám jeho střed?

3. ZÁVĚR: SOUČASNÁ TRINITÁRNĚ-ONTOLOGICKÁ DEBATA A JEJÍ VNITŘNÍ NAPĚTÍ

Vzájemné vztahy představených přístupů byly na konferenci „Nové trinitární ontologie“ (2019) diskutovány jen výjimečně. Při snaze o prezentaci současné trinitárně-ontologické debaty je ale jejich tematizace zcela zásadní: teprve tak vychází najevo, o jak teologicky i filosoficky podstatnou věc se v rámci trinitární ontologie jedná a jak je tento podnik metodologicky diskutabilní. Okamžitě zjevnou se tato skutečnost stává při synoptickém pohledu na oba extrémní okraje trinitárně-ontologického diskursu: apofatickou teologii (6) a přístup hegelíanský (7). Zatímco apofatická trinitární teologie (6) bude vždy zdůrazňovat nepřekonatelný přesah věřeného tajemství nad možnostmi našeho filosofického rozvažování, přístup hegelíanský (7) bude naopak vždy usilovat o maximální integraci skutečnosti v rámci jediného racionálního filosofického systému. Teprve rozborem vzájemných vztahů ostatních identifikovaných postojů bychom se mohli pokusit prokázat, že oba tyto extrémy lze korigovat a nakonec usouvztažnit. Jak by to bylo možné?

Obě extrémní pozice nám připomínají, že trinitární ontologie není pouze okrajovým interdisciplinárním teologicko-filosofickým počínáním, nýbrž že se teologický i filosofický zájem trinitární ontologie musí překrývat. Proto skutečně z určitého teologického pohledu může být trinitární ontologie čistě teologickou problematikou; z určitého filosofického pohledu zase čistě problematikou filosofickou. Vždyť když se teolog zabývá Trojjediným, zabývá se vším; vše je v tomto smyslu teologické. Když se filosof zabývá bytím, zabývá se také vším; v tomto smyslu je naopak vše filosofické. Zmíněné extrémní pozice s touto universální identifikací spojují nutnou negaci identity opačného pólu pojmové dvojice: „vše teologické“ znamená v rámci extrémní negativní teologie znicotnění autonomní filosofie, „vše filosofické“ naopak v rámci filosofického

totalitarismu znicotnění teologie, resp. řádu milosti a Zjevení. Identita, která na tento způsob zakládá svůj universální nárok na negaci jiného, nakonec nutně identifikuje „vše“ s ničím. Taková identita je ale pouze dialektickou identitou; vlastní téma trinitární ontologie, sebe-darování, v ní nepřichází ke slovu. Teprve tehdy, když se identita Boží osvobodí od dialektiky nutného sebe-vyjítí a návratu k sobě, může zaznít vlastní slovo Boží. Teprve tehdy, když se identita jsoucího osvobodí od dialektického zákona, který je nutně spojuje s nejsoucím, může být plně vyslovena: jsoucí by přeci nebylo v pravém smyslu jsoucím, kdyby se na základě onoho principu, který je jakožto jsoucí konstituuje, nutně stávalo nejsoucím; kdyby se svým uskutečněním vytrácelo do ztracena, „spotřebovávalo“. Jestliže pak v rámci trinitární ontologie představuje tento konstitutivní princip jsoucího analogie sebe-darování, znamená to, že z pohledu trinitární ontologie je jsoucí jsoucím jakožto sebe-darující, neboli „umensňující se“, „znicotňující se“ a vydávající se nikoli do ztracena, nýbrž do smysluplného vztahu lásky; společného světa pravdy, krásy a dobra, o který musí každé křesťanské myšlení služebně pečovat, má-li zůstat ještě křesťanským myšlením. Přesně tento rozhodující argument také tvoří jádro relacionálního přístupu k trinitární ontologii (1), Milbankova návrhu (2) i přístupu tomistického, jak jej představili Bieler nebo Betz (4): pak rovněž nikoli nicota je principem toho negativního v negativní teologii (6), nýbrž „nic než láska“ trinitárního sebe-darování. O adekvátní podobě vztahu teologie a filosofie můžeme proto hovořit teprve poté, co tajemství Trojice spojíme s bytím jsoucího prostřednictvím analogie trinitárního sebe-darování. „Vše teologické“ a „vše filosofické“ se vzájemně nevylučuje ani nepohlcuje, nýbrž obdarovává. Dynamika tohoto obdarovávání je sice skutečně eschatologická, jak v závislosti na Heideggera upozorňuje fenomenologie (3), avšak nouze, nicota a smrt zde neohraničují konečnou existenci jako nemožný horizont naplnění, nýbrž jako součást jediného pohybu naděje, kterým se to již jednou a provždy jsoucí vydává stále větší slávě Trojjediného. Jakkoli se mohou přístupy k trinitární ontologii významně lišit svými důrazy a dějinnými východisky (Řehoř z Nyssy, Augustin, Bonaventura, Tomáš Akvinský, Mikuláš Kusánský),⁷¹ jedinou cestu trinitární ontologie tvoří zároveň

⁷¹ V této studii jsme nepojednali přístup k trinitární ontologii, který by bylo lze označit za „sofiologický“, navazující na dílo Sergeje Nikolajeviče Bulgakova. Pro jeho specifický ráz mu budeme věnovat v budoucnu samostatné pojednání.

teologická a metafyzická naděje.⁷² Jak jsme viděli, „Nové trinitární ontologie“ na ni ani přes svůj důraz na pluralitu teologické debaty nerezignovaly.

Protože je tato cesta cestou svatosti, právě kontemplativní pragmatismus (8) dává ústřednímu trinitárně-ontologickému argumentu nejpersvědčivější obrysy. Podobně jako Ježíš Kristus nemohl komunikovat svoji Boho-lidskou identitu prostou pro-pozicí, nýbrž musel pragmaticky vydat svědectví Pravdě svou pro-existencí, svým životem, smrtí a vzkříšením, také ve stvořené skutečnosti nevzchází pravda jsoucího jako přímá reflexivní výpověď o vlastní subjektové či předmětné identitě, nýbrž jako faktické, skutečnostní sebe-darování v rámci komunikativního tělesně-duchovního společenství Těla Kristova. Proto si analogie tělesného i duchovního života uchovávají v trinitárně-ontologickém kontextu svůj specifický smysl, zatímco reflexe vycházející z hypostazované apriorní eidetické struktury bytí, situovaného do vlastního středu mezi stvoření i Stvořitele, představuje nejzávažnější výzvu ortodoxní trinitární ontologii.⁷³ Taková sebe-sama rodící apriorní eidetická struktura, bezbřehá struktura všech možných světů založených mimo Boží lásku k člověku, ve skutečnosti představuje zpodstatnění nicoty, a tím matici anti-trinitární vzpoury zlého. Teologická a metafyzická naděje spojená s trinitární ontologií naopak tváří v tvář tomuto zvrácení rozumu⁷⁴ znovu přivádí ke zjevnosti, že „Gloria enim Dei vivens homo, vita autem hominis visio Dei.“⁷⁵

⁷² Srov. ULRICH, *Homo Abyssus*, s. 7–19.

⁷³ Srov. AUGUSTINUS, *De Trinitate* I, i, 1–2.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Srov. IRENAEUS, *Adversus Haereses* IV, 20, 7. Citováno podle *Sancti Irenaei episcopi Lugdunensis libros quinque adversus haereses*, ed. William Wigan Harvey, 2. sv., Cambridge, 1857.

**New Trinitarian Ontologies:
Approaches to Trinitarian Ontology Represented
at the New Trinitarian Ontologies Conference (2019)**

Keywords: Trinitarian Ontology; Trinitarian Metaphysics; New Trinitarian Ontologies; Relational Ontology; Radical Orthodoxy

Abstract: In this paper, we will describe and systematically discuss the heterogeneous and diversified structure of the current theological and philosophical debate concerning Trinitarian ontology, or Trinitarian metaphysics. Our point of departure will be the New Trinitarian Ontologies conference held in Cambridge in September 2019. Recapitulating the most significant contributions presented at this conference, we will identify the key approaches to the problem of a Trinitarian revision of ontology and gradually reconstruct their main arguments. At the end of our paper, we will be concerned with the mutual relations between these approaches. This should serve to clarify to what extent the postmodern fragmentary and pluralistic discourse of the New Trinitarian Ontologies conference actually converges with both the philosophical and theological core of Trinitarian ontology, to the self-giving of the Triune God the Father, the Son and the Holy Spirit.

Mgr. et Mgr. Eduard Fiedler
Seminář estetiky
FF MU
Arna Nováka 1
602 00 Brno
eduard@ingfiedler.cz